Diskuse

Komunismus znovu nalezený

Nad knihou Petra Placáka „Gottwaldovo Československo jako fašistický stát“

Tomáš Hemza

Petr Placák ve své poslední knize přispěl do diskuse o historii Komunistické strany Československa a poválečné Československé republiky osobitým pohledem.¹ Už svým názvem je jeho práce poměrně kontroverzní. Fašismus a komunismus se sice na jedné straně souhrnně označují jako totalitní ideologie, na druhé straně však bývají charakterizovány jako ideologické protiklady. Podle Placáka je však možné a správné zařadit nacismus, komunismus nebo italský fašismus pod souhrnnou kategorii „fašismus“. Jeho kniha vychází ze dvou článků, které již dříve publikoval v časopise *Securitas Imperii*,² a také ona ve dvou samostatných částech reprodukuje jejich podobu. První z nich se fašismem zaobírá z teoretického hlediska, druhá se věnuje politice komunistické strany v Československu v období 1945 až 1948.

1 PLACÁK, Petr: *Gottwaldovo Československo jako fašistický stát*. Praha – Litomyšl, Paseka – Ústav pro studium totalitních režimů 2015.

2 TÝŽ: Fašismus jako radikální lidová revoluce: Poznámky k povaze ideologických režimů s přihlédnutím k vývoji v poválečném Československu, 1. část. In: *Securitas Imperii*, č. 23 (2/2013), s. 28–55; TÝŽ: Gottwaldovo Československo jako fašistický stát: Poznámky k povaze ideologických režimů s přihlédnutím k vývoji v poválečném Československu, 2. část. In: *Tamtéž*, č. 25 (2/2014), s. 104–130.

Nejdříve se zaměřím na teoretickou část knihy. Ta informačně čerpá ze starší zahraniční odborné literatury, která v českých překladech vycházela zpravidla v devadesátých letech. Z novější literatury je zastoupena pouze komparativní kolektivní monografie *Za obzor totalitarismu*.³ Vzhledem k tomu, že v soudobé veřejné ani odborné diskusi neexistuje shoda na jasném vymezení pojmu „fašismus“, je zcela namístě, že se Placák snažil definovat, jak jej ve své knize užívá. Bohužel zůstalo u pouhého pokusu. Aplikace pojmu „fašismus“ v podání Petra Placáka totiž vyústila ve zcela nesourodou směsici.

První vymezení fašismu nabízí Placák především v úvodu (s. 9–12) a posléze v první části knihy (s. 74–76). Nejprve zde tvrdí, že komunisté a nacisté jsou fašisté, protože jsou ztělesněním zla. Podle tohoto prvního určení je fašismus zlem, fašisté ve skutečnosti nemají žádnou ideologii ani programové cíle, jejich jediným záměrem je páchat zlo a terorizovat bezbrannou společnost. Placák přitom nabádá čtenáře, aby se ve snaze o pochopení fašismu jako zla nezdržovali studiem společenských věd, ale naopak hledali odpovědi buď v křesťanské teologii, nebo v románech Fjodora Michajloviče Dostojevského. Ztotožnění fašismu se zlem a následné odkazy na křesťanskou teologii ovšem nemají s exaktní vědou nic společného. Jedná se o zcela arbitrární a subjektivní hodnocení, které v žádném případě není možné vědecky verifikovat.

To si patrně uvědomoval i sám Placák, a proto přichází s definicí fašismu číslo dvě. Pro tento účel převzal charakteristiku „aktivistického politického stylu“ od britského historika Noëla O'Sullivan, který ale poté jednoduše ztotožnil s fašismem.⁴ Nereflektoval už, že podle O'Sullivan je fašismus jen jedním z mnoha projevů „aktivistického politického stylu“. Lze se domnívat, že tak učinil zcela záměrně, protože pokud by se chtěl přesně držet O'Sullivanovy definice, nemohl by do kategorie fašismu zařadit komunisty. Toto druhé pojetí fašismu jako specifického politického stylu (nikoli ideologie) pak Placák rozvíjí v teoretické části knihy.

Fašisté podle Placáka usilovali pomocí extrémního výkladu nacionální a sociální otázky o destrukci liberální demokracie se všemi jejími atributy, tedy politickou demokracií, právním státem, liberální svobodou a tržním hospodářstvím. Jelikož fašisté považovali problémy moderní liberální demokracie za inherentní a neodstranitelné součásti systému, nesnažili se najít jejich řešení, ale naopak je maximálně využít ve svůj prospěch a na troskách liberálnědemokratické společnosti ustavit společnost nového typu, v níž měla namísto protikladných zájmů zavládnout jednota, ať už by šlo o rasovou jednotu nacistických árijců, nebo o komunistickou beztřídní společnost. Spolu s novou společností měli fašisté podle Placáka za cíl vytvořit i zcela nového člověka.

Placákova definice fašismu tak nehledí na rozdílnost ideových zdrojů italského fašismu, sovětského komunismu nebo německého nacismu a stejně tak nesleduje

3 GEYER, Michael – FITZPATRICK, Sheila (ed.): *Za obzor totalitarismu: Srovnání stalinismu a nacismu*. Praha, Academia 2012.

4 Viz O'SULLIVAN, Noël: *Fašismus*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2002, především s. 40–44.

jejich odlišnou politickou praxi ani různost jejich ideologických záměrů. Placák tudíž odmítá například eventualitu, že by ideálním nacistickým cílem nemusela být jen společnost nového typu, ale naopak společnost archaická, uskutečněná podle zidealizované romantické představy německého selství. Konzervativní a předmoderně orientovaný proud v rámci nacismu Placák hodnotí jen jako okrajovou záležitost, a „konzervativní reakci“ vyjímá také z „fašistického“ hnutí. Podle Placáka sice fašisty a „konzervativní reakci“ spojoval společný nepřítel v podobě liberální demokracie, obě hnutí se ale lišila v politickém stylu i ve svých konečných cílech.

Společným „fašistickým“ jmenovatelem jednotlivých hnutí je podle Placákovy definice odpor proti liberální demokracii, využití všech prostředků k odstranění starého řádu a ustavení zcela nové, myticky jednotné společnosti. Z této velmi široké definice plyne problematický důsledek, že každé politické hnutí, které se ve svém programu zásadně vymezuje proti liberální demokracii a které není současně konzervativní, je fašistické. Ještě spornější je následné Placákovo vyvození, že jsou si všichni fašisté rovni. Souhrnně řečeno, bez ohledu na různé ideové zdroje nebo odlišnou politickou praxi je každý zásadní odpůrce liberální demokracie (s výjimkou konzervativní reakce) fašistou, a tedy ztělesněním zla, stejně jako Hitler, Stalin, Mussolini, Mao Ce-tung, Rudí Khmérové nebo mezinárodní teroristé a bojovníci Islámského státu. Placák se tak bez ohledu na pokus o vědecké vymezení fašismu nakonec v teoretické části vrací ke svému osobnímu přesvědčení, že fašismus je především nebezpečné zlo. Úkolem historika tak v tomto pohledu není snaha o porozumění minulosti, ale identifikace, odhalení a odsouzení zla.

Teoretické vymezení fašismu Placák posouvá až do „metafyzických poloh“, když píše o fašistické „metaideologii“, která překlenuje jednotlivé dílčí rozdíly fašistických hnutí (s. 33–37). Definice fašistické „metaideologie“ je však natolik vágní, že snad ani žádnou definicí není. Podle Placáka jednotlivá fašistická hnutí disponují sice svou vlastní odlišnou ideologií (nacismem, komunismem, islámským fundamentalismem), všechna bez rozdílu jsou však nadána „fašistickou vůlí“, tedy iracionálním sklonem k extrémně radikálnímu, revolučnímu a ničím neomezenému akčnímu chování. Tato vůle, sídlící údajně v „hloubi lidské duše“, a z ní pocházející akce jsou vlastní podstatou fašismu a nakonec i jeho cílem. Placákova teorie fašismu je ve výsledku čistou metafyzickou spekulací. Zakládá se na tom, že autor je nadán schopností nahlédnout do „hloubi duše“ fašistů, kde se rodí jejich „fašistická vůle“ (s. 34). Petr Placák tak na rozdíl od ostatních „zaslepených“ vědců dokáže rozpoznat pravou metafyzickou podstatu fašistických hnutí bez ohledu na to, do jakých ideologických hávů se fašisté oblékají a jakou „zastírací“ politickou praxi vykonávají.

Z celého teoretického výkladu je podle mého názoru dobře patrné, že v Placákově přístupu hrála hlavní roli jeho snaha o vědeckou verifikaci zločinné podstaty komunismu, nacismu a dalších nedemokratických (fašistických) ideologií. Snad proto, že zastřešující koncept totalitarismu byl v historických diskusích zpochybněn nebo že označení „totalitní“ se mu nezdálo dostatečně pejorativní, vybral si Petr Placák namísto toho pojem „fašismus“ a poté se všemožně snažil dokázat opodstatněnost jeho použití v tak širokém významu. Na některých místech přitom mluví o fašismu jako ztělesnění zla, na jiných o metafyzické a metaideologické „fašistické vůli“ a jinde

zase o „aktivistickém politickém stylu“. Není snad třeba dodávat, že v sociálních vědách by pojmové kategorie měly sloužit jako analytické nástroje, a nikoliv jako prostředek morálního odsouzení jevů, které jsou pod ně subsumovány.

Zásadním nedostatkem druhé části Placákovy knihy je absence pramenné základny. Jako zdroj dobových dokumentů z provenience KSČ používá autor pouhé tři knihy. Přitom o relevanci prvních z nich, publikace *Za nové Československo*, která vyšla v roce 1944 v Moskvě,⁵ lze mít pochybnosti. Je sice pochopitelné, že chceme-li zkoumat určité dějinné období, není zvolený počátek výzkumu „rokem nula“. Zabývat se komunistickou politikou v období třetí republiky, a současně svá tvrzení opírat o výroky komunistických politiků z období jejich moskevského exilu, případně ještě starší, se mi však jeví jako metodologicky sporné. Navíc jsou to často výroky komunistů typu Vladimíra Outraty, Jiřího Kořátka nebo Edmunda Friše, kteří jsou zastoupeni ve sborníku. Nechci být vůči těmto osobám nijak přezíravý, ale jedná se podle mého názoru o postavy okrajové, se zcela minimálním vlivem.

Z hlediska období třetí republiky, které si Petr Placák zvolil za téma knihy, jsou tak relevantní pouze dvě publikace: sborník statí a projevů Klementa Gottwalda *Deset let* a pramenná edice *Dokumenty moderní doby*.⁶ Konkrétně Placák pracuje s dvěma stranickými dokumenty, a to s svoláním KSČ z dubna 1945 a volebním svoláním KSČ z května 1946. Z Gottwaldových projevů cituje a odkazuje na následující: projev na školení funkcionářů Komunistické strany Slovenska z 8. dubna 1945 v Košicích, rozhlasový projev z 11. května 1945, projev na táboru lidu v Brně 23. června 1945, projev na školení komunistických funkcionářů z 9. července 1945, projev na manifestaci na Václavském náměstí v Praze 25. října 1945, projev na táboru lidu v Brně 7. listopadu 1945, projev na osmém sjezdu KSČ 29. března 1946, projev v parlamentu 16. října 1946 a nakonec projev na Václavském náměstí v Praze 28. října 1946. Kromě devíti veřejných projevů Klementa Gottwalda Placák cituje ještě z výroků Ladislava Kopřivy a ministra zemědělství Julia Ďuriše na veřejné manifestaci na Bílé hoře v Praze dne 1. července 1945. Je-li pramenná základna pro roky 1945 a 1946 velmi skromná, pro léta 1947 a 1948 je prakticky nulová. Pro rok 1947 se Placák spokojuje s jediným dokumentem, se „Zprávou o politické situaci“, která byla přednesena na zasedání Ústředního výboru KSČ dne 22. ledna 1947,⁷ a u roku 1948 se obejde bez jakékoli dokumentace z provenience KSČ.⁸

5 *Za nové Československo: Sborník projevů, článků a dokumentů*. Moskva, Vydavatelství cizojazyčné literatury 1944.

6 GOTTWALD, Klement: *Deset let: Sborník projevů a statí, 1936–1946*. Praha, Svoboda 1947; *Dokumenty moderní doby*. Praha, Svoboda 1978.

7 Z tohoto dokumentu Placák cituje následující úryvek: „Soudružky a soudruzi! Bylo vždy předností a silou naší strany, že nedělala politiku ze dne na den, že nežila, jak se říká ‘z ruky do úst’, nýbrž že svoji každodenní politiku znovu a znovu zkoumala pod zorným úhlem svých cílů.“ (PLACÁK, P.: *Gottwaldovo Československo jako fašistický stát*, s. 153.)

8 V zájmu přesnosti uvádím, že Placák v poznámce pod čarou na straně 163 odkazuje ještě na jeden dokument KSČ, a to na rezoluci z konference Krajského výboru KSČ v Praze

Pro úplnost dodejme, že Petr Placák pracuje také se třemi nekomunistickými dokumenty. Kromě *Košického vládního programu* je to brožura s projevy členů první vlády Národní fronty⁹ a rezoluce ze sjezdu Revolučního odborového hnutí z 22. února 1948. Ponechám na posouzení čtenáře, zda je únosné, aby vědecká studie o politice KSČ v období 1945 až 1948 byla pramenně založena všehovšudy na čtrnácti dobových dokumentech této strany.

Velmi sporná je Placákova práce s komunistickými „historiografickými“ knihami.¹⁰ Jedná se o publikace, jejichž obsah má velmi málo společného s vědeckým poznáním minulosti a které spíše spadají do žánru politické propagandy. Je tak poněkud překvapivé, že Placák řadu údajů z nich nekriticky přebírá a staví na nich svůj výklad. Pro ilustraci uveďme pasáž, kde Placák píše o ustavení národních výborů. V knize *KSČ v boji za svobodu* se k tomu uvádí: „Komunisté se postavili proti všem pokusům omezovat plnou moc státních orgánů zvolených lidem a v polovici r. 1944 zasáhl s. Gottwald energicky do této diskuse tím, že krátce a stručně formuloval, jak by měl znít dekret presidenta republiky o národních výborech. Tento návrh s. Gottwalda, který byl telegrafován do Londýna, byl přijat státní radou a stal se základem dnešních národních výborů.“¹¹ Propagandistický komunistický výklad byl jasný: zatímco západní exil chtěl ponechat státní moc v rukou původní prvorepublikové a protektorátní byrokracie, nebo dokonce usiloval o vládu „vojenské junty“, KSČ naproti tomu bojovala o vládu lidu prostřednictvím národních výborů. Není snad třeba dodávat, že toto líčení má se skutečností pramálo společného. Placák však ve své knize píše: „Když se v roce 1944 v exilu diskutovalo o budoucí podobě národních výborů, komunisté odmítli návrhy na jakékoliv omezení jejich moci a sami odeslali do Londýna vlastní návrh, který byl přijat Státní radou a stal se právním základem ustavení národních výborů.“ (s. 144) Základní výtky můžeme mít dvě. Zaprvé, Placák původní text významově značně posunul, protože ani v něm se nepíše o tom, že by se právní základ národních výborů odvozoval od návrhu komunistů, zaslaného z Moskvy do Londýna. Zadruhé, pokud by Placák použil odbornou literaturu, zjistil by, že jeho tvrzení není pravdivé. V roce 1944 skončily politické diskuse ohledně národních výborů mezi londýnským exilem a československými komunisty v Moskvě ústavním dekretem prezidenta republiky č. 18/1944, ve kterém byly národní výbory definovány pouze jako prozatímní orgány, navíc s nejasným rozsahem pravomocí. Až další jednání v následujícím roce vedlo k tomu, že teprve Košický vládní program z dubna 1945 a následné vládní nařízení a směrnice ministerstva vnitra z května téhož roku vedly k ustavení národních výborů současně jako orgánů zastupitelských, jako orgánů veřejné správy ve všech jejích oborech i jako

z roku 1946. S odkazem na ni uvádí, že českoslovenští komunisté rozeznávali tři druhy demokracie – měšťáckou, lidovou a sovětskou.

9 *Ustavení československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků a její první projevy*. Praha, Ministerstvo informací 1945.

10 *KSČ v boji za svobodu: Činnost a boj Komunistické strany Československa v době od mnichovské kapitulace až k národnímu osvobození*. Praha, Svoboda 1949; *Dějiny Komunistické strany Československa*. Praha, Státní nakladatelství politické literatury 1961.

11 *KSČ v boji za svobodu*, s. 176.

orgánů státní správy. Placákovo tvrzení, že návrh komunistů z roku 1944 se stal právním základem pro ustavování národních výborů, tak neodpovídá skutečnosti.

Stejně jako pramenná základna Placákovy knihy je velmi skromná a nedostatečná i použitá odborná literatura. Z prací, které se alespoň zčásti dotýkají období třetí Československé republiky, odkazuje Petr Placák v poznámkovém aparátu na knihy nebo články Karla Jecha,¹² Matěje Spurného,¹³ Detlefa Brandese,¹⁴ Jana Tesaře¹⁵ a Víta Smetany.¹⁶ Odkazy na tuto literaturu jsou však pouze ilustrační a nesouvisejí s Placákovým výzkumným záměrem, tedy s analýzou KSČ jako fašistického hnutí.¹⁷ Do vlastního výkladu o „gottwaldovském fašismu“ tak Placák zahrnul pouze dvě práce, které se zabývají antisemitismem v poválečném Československu, a to článek Heleny Krejčové¹⁸ a podkapitolu „Němečtí nebo čeští Židé“ v knize Christiane Brennerové *Mezi Východem a Západem*.¹⁹

Přejděme k samotnému obsahu, a především k metodě práce. Placák si vybral témata, na kterých chtěl patrně ukázat, že KSČ v období třetí republiky byla fašistickým hnutím. Ilustrují to názvy kapitol: „Antisemitismus“, „Národní zrada“, „Národní očista“, „Němci, Maďaři, zrádci a kolaboranti“, „Krev a půda“ nebo „K. H. Frank a Bílá hora“. Placák popisuje komunistickou politiku jako nacionalistickou a xenofobní, ostře zaměřenou na jedné straně proti neslovanským národnostním menšinám, na druhé straně proti domácí „reakci“, tedy především velkoburžoazii a „cizácké“ šlechtě. V čem spatřuji problém? Především v tom, že autor nedodržel vlastní teoretické vymezení pojmu „fašismus“, který charakterizoval jako aktivistické politické hnutí. V teoretické

12 JECH, Karel: *Soumrak selského stavu 1945–1960*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2001.

13 SPURNÝ, Matěj: Sudety: Laboratoř budoucnosti. Poválečné vize směřování českého pohraničí. In: *Dějiny a současnost*, roč. 32, č. 6 (2010), s. 14–17.

14 BRANDES, Detlef: *Germanizovat a vysídlit: Nacistická národnostní politika v českých zemích*. Praha, Prostor 2015.

15 TESAŘ, Jan: *Mnichovský komplex: Jeho příčiny a důsledky*. Praha, Prostor 2000.

16 SMETANA, Vít: Národní mytologie mezi Východem a Západem: Sedmero příběhů o Československu v roce 1945 ve světle pramenů. In: KOKOŠKA, Stanislav (ed.): *Nultá hodina: Československo na jaře 1945 ve strategických souvislostech*. Praha, Euroslavica 2011, s. 103–140.

17 S odkazem na knihu Karla Jecha se tak dozvídáme, že občanská a majetková perzekuce v období třetí republiky vůči vybraným skupinám obyvatelstva byla předejrou k perzekuci celé společnosti po únoru 1948 (s. 131). Dále Placák souhlasí s tvrzením Matěje Spurného, že Sudety byly „pokusnou laboratoří“ poválečných společenských změn (s. 132 n.). S odkazem na monografii Detlefa Brandese Placák uvádí, že jak v nacistickém Německu, tak v poválečném lidovědemokratickém Československu byla řešena problematika smíšených česko-německých manželství, přičemž v Československu se na rozdíl od nacistického režimu uplatňoval odlišný přístup k manželství Čecha s Němkou a Němce s Češkou (s. 137). Nakonec Placák odkazuje na práce Jana Tesaře (s. 157) a Víta Smetany (s. 173), s tím že stejně jako oni spatřuje přímý vztah mezi Mnichovem (druhou republikou) a poválečným vývojem.

18 KREJČOVÁ, Helena: Český a slovenský antisemitismus 1945–1948. In: JECH, Karel (ed.): *Stránkami soudobých dějin: Sborník statí k pětadesátinám historika Karla Kaplana*. Praha, ÚSD AV ČR 1993, s. 158–172.

19 BRENNEROVÁ, Christiane: *Mezi Východem a Západem: České politické diskurzy 1945–1948*. Praha, Argo 2015, s. 164–173.

části Placák píše, že vypjatý nacionalismus ještě neznamená fašismus (s. 48 n.). Když ale líčí a „dokazuje“ fašismus v případech poválečné KSČ, tak veškerými citacemi ilustruje právě vypjatý český, slovenský a slovanský nacionalismus.

Další závažný nedostatek Placákovy práce spatřuji v argumentačním stylu. Často postupuje tím způsobem, že k určitému výroku komunisty přiřadí podobně znějící výrok nacisty a poté spustí slovní „explozi“ dovozující, že mezi komunismem a nacismem není rozdíl, že obě hnutí jsou totožná a zločinná, tedy fašistická. Vzhledem k tomu, že Placák odbornou literaturu nechává takřka bez povšimnutí, není ve svém výkladu ničím limitován a interpretuje z kontextu vytržené výroky zcela po své vůli. Stručně probere ustavení národních výborů, odsun sudetských Němců, retribuční soudnictví a znárodnění hospodářství a ve všech případech nalezne znaky fašismu.

Stručně se můžeme zastavit například u poválečných retribucí. Projevy Klementa Gottwalda, ve kterých na konci války veřejně vyzýval k přísnému potrestání kolaborantů a válečných zločinců, hodnotí Placák jako fašismus. Opomíjí přitom podstatná fakta. Zaprvé, poválečná retribuce vycházela z dohod Spojenců a byla provedena v celé tehdejší Evropě. Zadruhé, příprava československého retribučního soudnictví probíhala v londýnském exilu. Zatřetí, v otázce provedení retribuce panovala shoda mezi domácím i zahraničním odbojem. Začtvrté, podobné výzvy běžně pronášeli i politici jiných československých stran včetně prezidenta Edvarda Beneše. Placák však neodkazuje na jedinou odbornou knihu k tématu a nedal si ani práci svá tvrzení nějak dokládat, jako když například píše: „Není divu, že nejhorlivěji si v zatýkání a persekuci ‘zrádců’ počínali ti, kteří se do 8. května 1945 nestihli zapojit do protinacistického odboje nebo s nacisty přímo kolabovali.“ (s. 116)

Nejen v případě retribučního soudnictví, ale také v otázce odsunu sudetských Němců nebo rozsáhlého znárodnění nejednali komunisté samostatně, ale společně s ostatními stranami tehdejší Národní fronty. A mnohdy byly demokratické strany ještě radikálnější než komunisté, což uvádí i sám Placák (s. 166). Z toho logicky plyne závěr, že pokud komunistická poválečná politika byla fašistická, pak byly fašistické i ostatní strany Národní fronty a prezident Edvard Beneš. To však Placák odmítá, s tím že KSČ a demokratické strany sledovaly odlišné cíle, že pro demokratické strany byla politika Národní fronty jen dočasným řešením a že se tak snažili „vzít komunistům vítr z plachet“. To údajně potvrzuje i fakt, že nakonec Edvard Beneš a další demokratičtí politici měli špatné svědomí z vlastního podílu na politice třetí republiky. To není podle mého názoru přesvědčivé tvrzení. Demokratické strany nepodporovaly odsun Němců jako „dočasné řešení“, s tím že by se snad Němci po uklidnění situace vrátili zpět do Československa. Stejně tak znárodnění nebylo zamýšleno jako dočasné a krátkodobé řešení, ale bylo hospodářskou realitou nejen Československa, ale i řady západních zemí až do osmdesátých let minulého století. Edvard Beneš nebyl v zajetí „špatného svědomí“, ale byl bytostně přesvědčen o konci kapitalismu, aktivně se na politice Národní fronty podílel v přesvědčení o její správnosti a sám vypracoval koncept „socializující demokracie“, který považoval za vzorový pro celý svět. Také zahraničněpolitická orientace Československa na Sovětský svaz nebyla v žádném případě jakýmsi dočasným řešením nebo pouhým taktickým manévrem,

ale pro demokratické politiky v čele s Benešem představovala základní garanci československé státnosti a samotného přežití českého národa.

Nakonec se podrobněji zastavím u pasáží, ve kterých Placák píše o údajně antisemitské politice KSČ v období třetí republiky (v jeho teoretické definici fašismu přitom není o antisemitismu ani zmínka). Nejprve se jí zabývá v samostatné kapitole, příznačně nazvané „Antisemitismus“ (s. 102–107). Placák nejdříve dokládá antisemitskou politiku KSČ několika výroky ministra informací Václava Kopeckého a člena Ústředního výboru KSČ Josefa Kapouna. Ohledně Kopeckého není sporu, že antisemitská tvrzení pronášel velmi často, zejména jeho komentáře během procesu s Rudolfem Slánským v roce 1952 byly velmi nechutné. Kopecký byl však se svým antisemitismem v KSČ výjimkou a domnívám se, že není možné ztotožnit jeho výroky (a jeden výrok člena ústředního výboru) se smýšlením celé politické strany a na tomto podkladě hovořit o jejím antisemitismu.

V této kapitole můžeme také narazit na nepřijatelnou formu argumentace. Placák nejdříve uvádí antisemitské výroky Václava Kopeckého z března 1947 na adresu československých občanů židovského původu z Podkarpatské Rusi, aby následně zcela plynule v témž odstavci sdělil, že v Československu na podzim 1947 bylo poničeno několik židovských hřbitovů. Přiznám se, že mi není příliš jasné, jak mám takovému spojení rozumět. Byl to snad Václav Kopecký, kdo tehdy židovské hřbitovy poničil? Nebo byl snad Kopecký nadán takovým talentem, že pod hmotnou silou jeho projevů se spořádání českoslovenští občané vydali bořit židovské hřbitovy? Těžko říci vzhledem k tomu, že Placák v poznámce pod čarou píše o proběhnuvší výstavě zničených židovských památek v severních Čechách, nikoliv však o zdroji svých informací. Čtenář si tak může pouze domýšlet, že údaj o poničených židovských hřbitovech pravděpodobně získal z výše zmíněných publikací Heleny Krejčové a Christiane Brennerové. Krejčová odkaz na zdroj svých informací neuvádí, patrně však bude shodný s odkazem Brennerové, která cituje článek z časopisu *Dnešek* z 8. ledna 1948.²⁰ Údaje v tomto článku jsou na rozdíl od Placákovy knihy velmi přesné a sdělují následující fakta:

Celkem na třinácti místech nebyli pachatelé ničení židovských hřbitovů, synagog a modliteben nalezeni.²¹ V Brně, Hodoníně, Kolíně, Libochovicích, Ivanovicích na Hané a v Nosetíně u Tábora se vandalismu dopustila místní nedospělá mládež a děti. V Miroticích u Písku tento čin údajně spáchali bývalí příslušníci Vlajky. V Jemnici a Lázních Kynžvart byly během nacistické okupace hřbitovní kameny použity k dláždění ulic. Zatímco se v Jemnici snažili kameny z dláždění po válce odebrat, v Kynžvartu na to údajně neměli finanční prostředky. V Mariánských Lázních byly v září 1945 kameny z židovského hřbitova také použity k dláždění ulic, za což byl národní správce odpovědné firmy odsouzen podmíněně na jeden rok odnětí svobody a úhradu vzniklé škody. V obdobném případě v Trutnově byl národní správce omilostněn, protože údajně jednal v dobré víře, jelikož kameny byly řádně zaplacený jeho

20 HORSKÝ, Antonín: ...a na hřbitově pásli dobytek. In: *Dnešek*, roč. 2, č. 40 (8.1.1948), s. 633–635.

21 Jednalo se o Rousínov, Slavkov, Podivín, Dvůr Králové, Žamberk, Karlovy Vary, Horažďovice, Vlachovo Březí, Vlašim, Luži u Pardubic, Běštín u Příbrami, Jičín a Ústí nad Labem.

předchůdcem. V obci Velké Hleďsebe jistý občan použil náhrobní desky ze hřbitova k opravě svého domu. K činu se přiznal, litoval jej a sliboval desky vrátit. Tolik tedy řeč faktů. Ani v jednom případě není v článku uvedeno, že s poničením židovských hřbitovů měla cokoli společného KSČ. Pouze jednou je uvedena politická příslušnost údajných pachatelů, bývalých příslušníků Vlajky. Domnívám se, že už není co dodávat. Dávat do souvislosti poválečnou politiku KSČ a poničení židovských hřbitovů je zcela mimo fakta.

Znovu se Placák k antisemitské politice KSČ vrací na stranách 136 a 137 a jeho argumentace už je na první pohled věrohodnější. Komunistický antisemitismus tu dokládá na případech zrušení národních správ tří podniků v roce 1947. Tyto podniky, na které byla po skončení války uvalena národní správa, měly být navráceny původním židovským majitelům. Zaprvé se jednalo o textilní továrnu ve Varnsdorfu Emila Beera, který přežil válku v exilu v Anglii. Dále šlo o podnik na kovoobráběcí stroje Schmiedberger v Mohelnici bratrů Otto a Kurta Grätzových, kteří během války sloužili v československé zahraniční armádě. Třetím podnikem byla textilka Žid a spol. v Žamberku, která po smrti majitele Josefa Nettla v květnu 1938 připadla několika dědicům. Nacistický holokaust však z nich přežily pouze dvě Nettlovy dcery, které se navrátily z koncentračního tábora.

Petr Placák nejprve vcelku přesně popisuje situaci ve Varnsdorfu, v druhém odstavci se pak zabývá situací v Mohelnici a Žamberku. Dovolím si zde celý tento odstavec ocitovat, aby měl neznalý čtenář představu o argumentačním postupu autora: „Aby zabránili vrácení majetku židovským majitelům, použili komunisté podobný postup – včetně nátlaku ulice – například v Mohelnici, kde o vrácení majetku usilovali bratři Grätzové, kteří byli příslušníky západní armády, a zaměstnanci jejich továrny s navrácením souhlasili. Podobně organizovali komunisté protesty i v Žamberku proti sestrám Nettlovým, které nejen měly tu drzost, že se vrátily z nacistického koncentračního tábora, ale měly jako jiní Židé spořádaně zahynout, ale navíc si ještě troufaly dožadovat se zpět svého majetku – inu, Židéci! Národní správce, Němec-komunista, majitelkám, které se staraly o dvouměsíčního novorozence, vykázal kout v tovární hale.“ (s. 137)

Tolik tedy Petr Placák. Nejdříve si povšimneme tvrzení, že národní správce továrny v Žamberku, komunista Bohumil Žižka, vykázal dvěma přeživším Židovkám z koncentračního tábora s malým dítětem k obývání kout v tovární hale. Placák zde odkazuje na článek Heleny Krejčové, v němž o případu sester Nettlových stojí: „Nejen že továrnu se 160 zaměstnanci nedostaly zpátky, ale ani se nemohly nastěhovat do rodinné vily, protože tu obýval původně německý národní a později národní správce, kterým byla jedna a táž osoba. Tento národní správce vykázal oběma ženám s dvouměsíčním dítětem část traktu v prostoru továrny, do kterého uzavřel přívod vody, a zároveň nabídl tento objekt městu jako jesle pro děti.“²² Krejčová tedy nepíše nic o koutě v tovární hale, ale o traktu v prostoru továrny.

O zmíněném případě píše také Christiane Brennerová: „Dědičky podniku ze Žamberka, které se vrátily z koncentračního tábora, nedostaly zpátky firmu ani

22 KREJČOVÁ, H.: Český a slovenský antisemitismus, s. 163.

svůj dům, protože se proti nim dokázal prosadit správce nasazený Němci, který si v květnu počestil jméno a zůstal v úřadě. Obě ženy velmi podlým způsobem šikanoval a jejich manželům, kteří se po nějaké době také vrátili, zabránil nastoupit do jejich bývalého podniku na pozice dělníků s odůvodněním, že jsou 'podnikoví špioni'.²³ Ani Brennerová tedy „o koutě v tovární hale“ nic nepíše.

Helena Krejčová, Christiane Brennerová a další autoři čerpají informace o žamberském případě z článku novináře Michala Mareše, který o ubytování dvou žen a jejich malého dítěte po návratu z koncentračního tábora uvádí následující: „[Ženy] šly tedy tam, odkud vyšly, do svého domu. Tam seděl napevno pan 'Žižka'. Nejprve se pokusil o nabídku, že dědičkám bude dělat i nadále ředitele [podniku]. Ty v neznalosti odpověděly, že nemohou nikoho určit, že celé věci nerozumějí, že by nejprve potřebovaly střechu nad hlavou, klid a potraviny. Lidumilný pan Žižka se změnil ... zakázal těmto ženám i přístup do zahrady, aby si tam po několika letech na svém majetku natrhaly trochu ovoce. Pan Žižka ... si samozřejmě ponechal vilu Nettlovu pro sebe. Úřady však s porozuměním přidělily nešťastnicím jiný obytný trakt na pozemcích Nettlovy továrny.“²⁴

Nyní tedy můžeme shrnout. Michal Mareš v původním článku píše o ubytování dvou žen a malého dítěte v „obytném traktu na pozemcích Nettlovy továrny“. Tuto informaci zkreslila Helena Krejčová, která neurčitě píše o „traktu v prostoru továrny“. Placákovo následné tvrzení o „koutě v tovární hale“ však už nemůžeme považovat za pouhé zkreslení, ale za čirý výmysl.²⁵

Nyní se zaměříme na souhrnné Placákovo tvrzení, tedy že se KSČ snažila zabránit navrácení majetku původním židovským majitelům. Tento postup hodnotí Placák jako důkaz antisemitské politiky KSČ, a tedy znak fašismu. Celá problematika je však mnohem složitější, než jak ji představuje. Jelikož zde není prostor pro důkladnější rozbor, uvedme alespoň základní fakta: Již v roce 1946 se vedení KSČ a Ústřední rada odborů shodly na tom, aby takzvané konfiskáty nebyly přidělovány jednotlivcům, ale aby byly připojeny k už existujícím národním podnikům, případně národním výborům nebo družstvům. Stejně tak KSČ a ÚRO nesouhlasily s restitucí konfiskátů původním majitelům a v tomto směru vydaly příslušné oběžníky. Navíc od roku 1947 KSČ postupně přehodnocovala svou dosavadní hospodářskou politiku. Vedení strany začalo uvažovat o další vlně znárodnování, diskutovalo se o podnicích s více než padesáti zaměstnanci. S tím vším však už národní socialisté, lidovci a slovenští demokraté nesouhlasili. V tomto světle se dané kauzy jeví poněkud jinak. Demonstrace a stávky v režii KSČ proti navrácení podniků původním majitelům nebyly výrazem

23 BRENNEROVÁ, Ch.: *Mezi Východem a Západem*, s. 169.

24 MAREŠ, Michal: Jiný diktátůrek: ze Žamberka. In: *Dnešek*, roč. 2, č. 15 (10.7.1947), s. 232–234.

25 Článek Michala Mareše je také otištěn v knize jeho novinářských reportáží *Přícházím z periferie republiky* (Praha, Academia 2009, s. 403–411). Mareš obvinil národního správce Bohumila Žižku z řady dalších nekalostí. Údaje z článku přebírají všichni pozdější badatelé. V uvedené knize je však také otištěn článek Karla K. Krejčího „Žamberské houpačky Michala Mareše“ (s. 415–421), otištěný původně v komunistické *Tvorbě* (roč. 16, č. 32 (6.8.1947), s. 617–619), který jednotlivá Marešova obvinění vůči Bohumilu Žižkovi vyvrací.

komunistického antisemitismu, ale projevem a důsledkem politických a hospodářských sporů v tehdejší vládě Národní fronty. Komunisté a odbory neiniciovali protesty pouze ve třech zmíněných „židovských“ podnicích, ale také v řadě dalších, které měly být restituovány do rukou původních „nežidovských“ majitelů. Je pravda, že protesty ve Varnsdorfu byly provázeny lživými výroky ze strany protestujících dělníků, tisku a místních funkcionářů KSČ. Pokud byl ale Emil Beer v tisku napadán, tak jako „asociální fabrikant“ a „germanizátor“, nikoli jako Žid.

To byla jen malá ukázka autorovy nepřijatelné metody práce. Petr Placák převzal některé informace z publikací Heleny Krejčové a Christiane Brennerové, naložil s nimi však podle své libovůle a zcela přitom opominul obecné závěry, ke kterým autorky dospěly. Zaprvé, antisemitismus v poválečném Československu rozhodně nelze ztotožnit pouze s komunistickou stranou. Zadruhé je namísto otázka, zda je možné o antisemitismu v těchto souvislostech vůbec hovořit. Helena Krejčová ve svém článku zmínila vedle událostí ve Varnsdorfu, Žamberku a Mohelnici také mnoho dalších případů a její závěr zní: „Přesto je sporné, zda tyto projevy máme považovat za antisemitské, neboť hlavním motivem zde bylo získání a udržení majetku, od vil v soukromých rukách po továrny v národní správě.“²⁶ Jako antisemitskou hodnotí Krejčová především tiskovou kampaň, která jednotlivé případy provázela. Všechny zmíněné případy mají také společného jmenovatele: Židé nebyli perzekvováni z rasové nebo náboženské pohnutky, ale jako údajní Němci. K podobnému závěru došla také Christiane Brennerová, podle které xenofobní chování a výroky vycházely z českého nacionalismu, odmítajícího odlišnost. Židé tak byli z českého národa vylučováni buď v národní konotaci jako „Němci“, nebo v sociální jako „kapitalisté“.²⁷ Vůbec se pak nejednalo o otázku rasovou, jak ji ve svém učení hlásali nacisté.

Na úplný závěr si dovoluji tvrdit, že tak jako jsem se podrobněji zaměřil na otázku antisemitismu, dala by se důkladně rozebrat i ostatní dílčí témata Placákovy knihy. Závěr by však byl stejný a konstatoval by zavádějící, nepřijatelné metody autorovy práce. Kniha *Gottwaldovo Československo jako fašistický stát* není podle mého názoru nikterak přínosná, nesplňuje parametry vědecké práce a vůbec není relevantní k odborné diskusi.

26 KREJČOVÁ, H.: Český a slovenský antisemitismus, s. 163.

27 BRENNEROVÁ, Ch.: *Mezi Východem a Západem*, s. 172 n.